

V znaku razvoja.

Ob Vrazovi stoletnici.

Dr. Fr. Ilešič.

„Vraz je pač mrtev, a njegov ideal živi . . .“

„Slovan“ V, str. 206 in 207.



Simbol razvoja je Vraz Stanko (1810—1851). Ni se brž prvič pojavil popoln in dovršen, kakor se je pojavil Prešeren; popolnejši in večji je bil ob smrti nego v prvem nastopu.

Simbol razvoja je Vraz Stanko. Bil je štajerski Slovenec, a je postal ilirski pesnik, literat.

Nočem reči: Bil je Slovenec, kakor smo Slovenci dandanes mi, a je postal Hrvat.

Zakaj s tem bi zakrivil elementarno neistino, ki jo je izrekel marsikdo, ker je razmere sedanjosti prenesel v preteklost.

Zavesti o enem slovenskem narodu namreč še ni bilo v dobi Vrazove mladosti. Izgubila se je bila tudi zavest celokupnega Hrvatsva. Ta zavest današnjega slovenskega in hrvatskega naroda se je razvila šele vsled ilirskega pokreta in faktorjev, ki so takrat delovali temu pokretu v prid ali škodo.

Le s stališča tega dejstva bomo pravilno presojali razvoj Stanka Vraza.

*

Še v Bleiweisovi dobi, ko je že prodrla zavest slovenske enote, se čutijo posledice starih diferenc. Kak Kremlj je po spoznanju Prešernovem dobil slovenščino le „v kremplje, ne v glavo“, a iztočne Štajerce je fasciniral, in Kobe je še leta 1851. izjavljal spričo štajerskih oblik „leško, den, meša“: „kadar mi Kranjci kaj takega beremo, gotovo vsakega strahovita jeza zgrabi, da z zobmi škriplje zoper tako spakedrijo našega jezika“. A Cigale je l. 1881. prosil Bleiweisa „za živega Boga“, naj bi v „Matici Slov.“ ne volili za tajnika Štajerca Prekmurca, marveč le Kranjca ali pa Štajerca ob Savi ali okoli Vranskega. Prekmurci so goli napuh in imajo slovenščino le v krempljih, a ne v glavi.“ Potemtakem ni čuda, če je

leta 1850. dr. Dolenc govoril o „gegen die Krainer etwas gereizten nichtkrainischen Slovenen.“

Za Vrazove mladosti pa ni bilo niti enega knjižnega jezika niti enotne zavesti.

Rokopisno se nam je iz Vrazovih časov ohranil abecednik „za Slovence med hrvatsko in kranjsko deželo“, to je, za iztočnoštajerske Slovence. Ta izraz je dokaz, da se je iztočni Štajer takrat smatral za, da tako rečem, posebno narodnost, ki s Kranjsko vsaj ni v bližji zvezi nego s Hrvatsko.

Ko je bila leta 1834. razpisana stolica slovenskega jezika na graškem vseučilišču in se je čulo, da se zanjo poteguje tudi „inozemec“ (Ausländer), je zatrjeval znani danjčičar Šerf, da „inozemci ne bodo za rabo,“ češ, „Ein Krainer kann nicht das windische, kroatische u. s. f. mit dem Krainischen verbinden, aber ein Wende kann und versteht alle diese Dialekte.“ Šerfu je bil torej Kranjec še inozemec, a „slovenščina“, t. j. govorica Slovenskih goric, in „hrvaščina“ mu je enota, ki jo stavi poleg „kranjščine“.

Leta 1841. je bil Danjko za gajico, „damit die Krainer sehen, daß wir in unseren Gegenden nicht allein mit unserer Mundart, Kleidertracht etc., sondern auch mit š, č, ž wirklich kroatisieren“. Govoreč o „sosednih si hrvatskih, ogrskih in štajerskih Slovencih“, dostavlja: „Der kroatisierende Dialekt ist unter obbesagten Zusammengrenzern beliebter als der krainische und kärntnerische.“ Zato more v onih krajih Zagreb „vorzüglich in seiner jetzigen Beschaffenheit am leichtesten und wohlthätigsten wirken.“ S tem je Danjko objektivno izrazil isto, kar je subjektivno, „zasoljeno“ povedal Prešeren z besedo „Halbkroaten“.

Danjko se je čutil torej mnogo bolj „Hrvata“ nego „Kranjca“, in če bi se bil moral v svojem srcu odločiti, bi se bil odločil za Gaja. Toda faktično je Danjko volil tretje: samostojnost „naroda“ Slov. goric. Danjko je pisateljaval za svoje „ljubo kmetsko ljudstvo“; zato ni hotel, kakor je pisal Gaju, baš preveč zastraniti v sosedna narečja; „denn Ihnen, Agramern kann nicht die Mundart gefällig seyn, wie sie hier unter den zusammengrenzenden kroatischen, ungarischen und steyrischen Winden lautet, und umgekehrt so wollen uns allhier auch andere benachbarte Varietäten nicht gefallen. Wir alle thun also einstweilen am vortheilhaftesten, wenn wir nach dem Beispiel der alten griechischen Äolier, Dorier, Jonier jeder nur für sein Völklein arbeiten und nach und nach einer von dem andern das bessere benützen . . .“ to je, jaz hočem pisati za svoj „narod“

Slovenskih goric, Vi, Gaj, delajte za svojega, Kranjci in Korošci pa zopet naj delajo za svoj „narod“.

Ni pa bilo tudi zavesti o celokupnosti hrvatski. Ako govorimo dandanes o Hrvatih, mislimo povsem na Hrvatsko-Slavonijo, a baš Slavonija se je čutila v Vrazovih časih še močno za sebe. Slavonski literat Stj. Marianović je računal s tem, da bi svojo knjižico „Poklon Mladeži Ilirskoj“ razpečaval v Slavoniji, in je le vprašal, če bi si jo morda naročil tudi kdo okoli Zagreba. V Belgradu si je želel avstrijski konzul katoliškega svečenika, „Slavonca ali Hrvata“. In med temi „Slavonci“ in „Hrvati“ je bilo dosti mržnje; Slavonec Topalović je pisal leta 1841., kako je izkustvo izučilo Slavonce in še jih izučuje, da velika gospoda, ki prihajajo iz zgornjih strani k njim, smatrajo „kukavno njihovo domovino“ le za sredstvo svojega obogatitja, češ, „kaj, ti slavonski osli itak nikaj ne vide, su neplemeniti osli“; zato starejša generacija ni hotela nič čuti o edinosti s „Hrvati“ in je le mladi naraščaj preko razlike med Hrvatom in Slavoncem gledal na ilirsko misel.

Še leta 1848. je pisal Bilčević: „Našemu narodu je potrebno, se sporazumeti z brati svojimi, Hrvati“, t. j., Slavonec je smatral Hrvata le za svojega brata, a se ni istovetil z njim. Čutila se je pa vedno bolj potreba, da se zlijeta ta dva elementa, in to zlitje je močno pospeševalo l. 1848., ko so Slavonci, izpostavljeni vojnim četam madžarskim, mogli svoj spas pričakovati le od zagrebškega bana Jelačica. „Mi smo se k Zagrebu okrenili in oči svoje tja obrnili,“ je pisal takrat Bilčević.

Facit: Danjko je imel svoj „narod“, Kristijanovičevi kajkavci, „Horvati“, so bili svoj narod, Slavonci zopet en „narod“. Tak „narod“ so faktično predstavljali tudi ljubljanski literati s Prešernom v sredini.

In ti „narodi“ Vrazovih-Prešernovih časov so živeli lepo za sebe. Danjko je s svojimi vladal Slovenske gorice, Kristijanović Zagorje, Kastelic Ljubljano, a nobeden ni poznal ostalih delov. Danjku je bila tuja Kranjska — nikoli je pač ni videl —, Prešernu je bila tuja Štajerska, Čop je bil v dvajsetih letih o hrvatski literaturi čisto neinformiran, Kristijanović pa ni videl niti enega niti drugega „naroda“.

In v tem nepoznanju je bil vzrok nehrepenenja, nehotenja. Vsi, ki so videli in poznali sosedne slovanske „narede“, so imeli s širšim pogledom tudi širše zanimanje. Že Smole, ki je v mladih letih prepotoval jugoslovanski svet tja do Banata in

Belgrada, je kazal pristopnost ilirskim idejam, a Zupan, ki je parkrat potoval po hrvatskih deželah, je bil med Čebeličarji naravnost Ilirec.

Osebnost občevarje z Vrazom, ki je bil mnogokrat v Ljubljani, je delovalo tudi na Prešerna ter ga često zaneslo na ilirsko stran. Leta 1841. poroča Vraz iz Ljubljane: „O 5. uri prihaja k meni moj drug dr. Prešeren, s katerim hodimo na šetnje. On čita ilirski, jaz mu tolmačim, česar ne razume“. A važnejše je ljubljansko poročilo Vrazovo iz leta 1837., ki ga sedaj poznamo iz Gajeve korespondence. Leta 1837. januarja meseca je bil Vraz v Ljubljani ter je odtod tudi pisal Gaju, češ: „Sedaj sem pri g. dr. Prešernu, ki rad sluša in poje Tvojo Glogovkinjo (t. j. pesem: „Još Hrvatska ni propala“) ter povsem soglaša z našimi namerami. Zelo on obžaluje, da je že v taki starosti, da si ne more ilirščine prisvojiti toliko, da bi v njej pisal kaj viteškega. Letošnjo jesen te misli posetiti... Dr. Prešeren in Kastelic, od Tvojega rodoljubja vzhičena brata, te v duhu objemata in pozdravljata.“

Ko bi bil Gaj ostal na prvotnem kulturnem velikoilirskem programu, ko bi ga politična aktualna potreba ne bila obrnila na ogrsko stran in ko bi bil imel več osebnih stikov s Slovenci in slovenskimi deželami, bi bil imel na zapad mnogo trajnejših uspehov.

Kakega „častitljivega, v narodu ukoreninjenega in z narodom sklenjenega ozidja“ ni bilo v oni dobi niti objektivno niti subjektivno, to je, kolikor se tiče zavesti o narodni enoti. Vraz ne bi bil manj uskok za kakega Danjka, ako bi bil prestopil med Kranjce, nego se je zdel Prešernu uskok, ker je šel med Hrvate.

Ko bi Štajerska politično bila združena s Hrvatsko, bi z enako lahkoto vsa prešla v hrvatski knjižni jezik, kakor je prešlo tja današnje hrvatsko Zagorje. Če je Bela Krajina slovenska, a sta Žumberk in Marindol hrvatska, je to posledica politične uprave. Ko bi bila Istra ostala združena s Kranjsko (pazinska grofija) ali bi se bila z Goriško in Gradiško združila v eno kronovino z enotnim političnim zastopom, bi bila lahko prešla v slovenstvo, kakor bi tudi hrvatsko Zagorje postalo slovensko, ko bi ne bilo del politične Hrvatske.

Naš narod je postal vsled političnih mej, a teh političnih mej si nismo dali sami, marveč so posledica dejstva, da so Franki, ozir. Nemci trajno zavojevali te dežele do političnih mej današnje banovine.

Vsakdo mora danes konstatirati te narodnostne meje, ki imajo svoj vir v naši žalostni politični prošlosti, in mora ž njimi računati, a jih obenem — obžalovati ter zastavljati vse sile, da se z novimi sredstvi odstranijo vse pogubne posledice razdvojenosti.

Kot nekako sveto dejstvo more one meje gledati le človek, ki tiči robski konservativno v kletki, kamor ga je kdo vtaknil, ali za plotom, s katerim mu je kdo omejil pogled.

Kdor se ne razvija, je mrtev. Slovenci pa nočemo biti mrtvi — ob stoletnici Vrazovega rojstva.



Romantiki.

Spisal Ivan Lah.

(Dalje.)



Vrt pod mojim oknom je bil nenavadno vabljiv. Zdelo se mi je, da je to najlepši del celega letovišča, zato sem rad posedal po njem zjutraj in zvečer, ko so ga napolnili ptiči-pevci ter si odgovarjali po vejah s svojim petjem. Videlo se je od tu lepo po dolini posebno zvečer, ko so se po njej začele raztegovati in zgrinjati dolge, temne večerne sence. Izmed gostov, ki so ljubili vrt posebno zvečer, sta bili tudi obe grofici, mati in hči. Obe dami sta hodili v žalni obleki in sta malo občevali z gosti. Hodili sta vedno sami; vstajali sta pozno, po obedu sta odhajali v gozd, a nikdar daleč, vrnila sta se pod večer na vrt ter sedeli molče druga poleg druge. Na videz bi bilo težko spoznati, da sta to mati in hči, ko bi gostje ne bili govorili o njiju tako pogosto, kajti starejšo grofico bi bil skoraj vsakdo prisodil le za družico mlajši grofici. Starejša dama je bila majhne postave in je imela nekaj zelo prijaznega v obrazu; nje hči je bila žena velike postave, vitkega stasa; toda v njenem obrazu je bilo težko videti nje usodo. Bilo je mnogo ljubeznivega v tem bledem obrazu, a nje oči je bilo težko pozabiti, kdor je v gotovih trenutkih gledal vanje. Nihče bi si ne bil mislil, da ne govori z zelo razumno žensko, če je govoril ž njo, tako nežne in globoke